

Odvečni ljudje, odvečne stvari in (po)moč skupnostne ekonomije

Abstract

“Useless” People, Useless Goods and the Power of the Solidarity Economy

The article presents an empirical example of the solidarity economy developed by the social cooperative “Stara roba, nova raba” and shows how socially excluded people can organize for survival and campaign for social change by reusing abandoned goods. The author also problematizes some of the basic narratives that are ingrained in the dominant system, namely the myth of the invisible hand of the market, the embeddedness of the economy in social life, and the process of the commoditization of both people and things. The foundations of the paper are provided by an intensive one-year auto-ethnographic study conducted during the formation of a community in collaboration with homeless people. The author has also been involved with the non-governmental organization Kings of the Street for fourteen years, and employs her experience to substantiate the article. The main methodological guideline of the research was to constantly evaluate how the people that were involved in the process use cooperative activities to include themselves in a wider community. The author aims to determine the obstacles that reaffirm their marginalized position and examine if there is potential for the community economy to overcome its correctional role and become a transformative force that can help build a new, more balanced and friendly socio-economic system.

Keywords: solidarity economy, homeless people, used goods, the myths of capitalism

Luna J. Šribar holds a PhD in anthropology. She is a co-founder of the cooperative “Stara roba, nova raba” and works with homeless people in the NGO Kings of the Street. (lunanai007@gmail.com)

Povzetek

Avtorica v prispevku skozi primer skupnostne ekonomske pobude, zadruga Stara roba, nova raba, prikaže, kako se lahko »zavrženi« ljudje z uporabo zavrženih stvari organizirajo za preživetje in se obenem zoperstavijo uničevalnim silnicam kapitalizma. Sočasno problematizira temeljne utvare dominantnega sistema, ki jih sprejemamo kot samoumevne: delovanje nevidne roke trga, način vpetosti ekonomije v družbeno življenje ter poblagovljenje ljudi in stvari. Temelj članka sta intenzivna enoletna avtoetnografska raziskava, ki jo je avtorica izvajala v obdobju vzpostavljanja skupnosti skupaj z brezdomnimi ljudmi, ter avtoričina štirinajstletna vključenost v društvo Kralji ulice, nevladno organizacijo s področja brezdomstva. Glavno metodološko vodilo raziskovanja je bilo nenehno preverjanje, kako se udeleženi skozi dejavnost zadruga vključujejo v širšo skupnost in razvijajo sistem menjave ter kateri dejavniki zgolj utrjujejo njihov družbeni položaj marginaliziranih ljudi. Avtorica prouči možnosti za prepoznavo transformativne moči skupnostne ekonomije, ki ni več le v funkciji korektorja kapitalizma, ampak naj bi pomagala vzpostaviti nov, z naravo in človekom bolj usklajen družbeno-ekonomski sistem.

Ključne besede: skupnostna ekonomija, brezdomni ljudje, rabljene dobrine, miti kapitalizma

Luna J. Šribar je doktorica antropologije, soustanoviteljica zadruga Stara roba, nova raba ter sodelavka društva Kralji ulice. (lunanai007@gmail.com)

Uvod

Podlaga za pričujoči prispevek je avtoetnografska raziskava mikroskupnosti, vzpostavljene skupaj z brezdomnimi ljudmi in z uporabo rabljenih stvari. Skupnost je vzniknila v nevladnem sektorju, v njej pa so se, kar sem ob spremljanju naše izkušnje reflektirala za nazaj, razvijali elementi, ki spominjajo na glavne paradigme ekonomije daru. Paradigma daru se je vzpostavila na podlagi del antropoloških klasikov, začenši z Bronislawom Malinowskim (1984[1922]) in Marcelom Maussom (1996[1924]). Malinowski je raziskoval skupnosti otokov Melanezije in tam uveljavljeno obliko menjave, ki je vplivala in oblikovala celotno družbeno-ekonomsko življenje. Ta oblika menjave, imenovana kula, je bila podrobno določena, uravnaval jo je sklop tradicionalnih pravil in navad, nekatere dele so spremljali magični rituali in javni obredi, ljudje pa so bili povezani v trajna, trdna partnerstva. Mauss je raziskoval družbe Melanezije, Polinezije, Nove Zelandije in ameriškega severozahoda, kjer se je celotno družbeno življenje vzpostavljalo okoli trojne obligacije: dati, prejeti in vrniti. Poleg menjave stvari so bile v tovrstno kroženje v skupnosti vključene tudi menjave storitev, obredov, na ta način se je vzpostavljala kompleksen družbeni sistem, ki so ga določali čast, verovanja in medsebojne obligacije. V razmerjih izmenjave daru so bile, kot je opisoval Mauss, stvari neodtujljivo povezane z darovalci, darovalkami, prejemniki, prejemnicami in odnosi, ki so jih definirali in povezovali.

Medtem ko so bile v začetni fazi antropološkega raziskovanja delitve med obema ekonomskima sistemoma ostro začrtane in so ekonomijo daru prikazovali kot solidarnostno in humano v nasprotju z »zlim« kapitalizmom, se je začela pozneje ta dogmatična delitev mehčati. Mauss je menjavo daru in blagovno menjavo obravnaval kot značilnosti različnih družb, poznejši raziskovalci in raziskovalke pa so ju že razumeli kot dve obliki sobivajočih razmerij v isti družbi. Pri tem je prevlada ene oblike nad drugo ključna za opredelitev določenega ekonomskega sistema. Sicer tudi za Maussa menjava daru ni bila nasprotje, temveč »zarodna« oblika blagovne menjave in kot takšna podstat, na kateri so se razvili drugi ekonomski sistemi. Na podlagi tega lahko sklepamo, da je njene elemente še vedno mogoče najti tudi v modernem ekonomskem sistemu.

V prispevku analiziram mogoče načine vzpostavljanja mikroskupnosti, ki, čeprav v kapitalizmu, temeljijo na paradigmi daru. V nadaljevanju za tovrstne dejavnosti uporabljam izraz skupnostna ekonomija, saj je ta bližje konceptom, ki se v Sloveniji uveljavljajo v zadnjih letih. Na primeru zadruga Stara roba, nova raba, ki smo jo začeli vzpostavljati skupaj z brezdomnimi ljudmi v Ljubljani leta 2010, analiziram dejavnike, ki ljudem z obrobja (»zavrženim«) skozi rabo zavrženih virov omogočajo povezovanje in celo možnost upora proti uničujočim silnicam kapitalizma. Zanimalo me je, kako se v določenem mikrosistemu oblikujejo in medsebojno sovplivajo posamezni elementi menjave, kako se oblikuje identiteta vključenih, na kakšne načine se njihova moč utrjuje in nasprotno, kaj pripomore k utrjevanju njihove vloge brezdomnih ljudi. Pokazalo se je, da imajo rabljene dobrine lahko veliko

Foto: Zadruga stara roba nova raba.

moč družbenega vključevanja in so dober povezovalc pri graditvi odnosov tako v skupnosti kot z dominantno kulturo.

Temeljna dejavnost obravnavane zadruge je zbiranje in prodaja rabljenih stvari po nizkih cenah. Stvari podarjajo podporniki. Tako se poleg socialne spodbuja tudi okoljska ozaveščenost, saj se dobrinam, ki bi bile sicer zavržene ali izključene iz uporabe, omogočata ponoven obtok in nova (upo)raba. Sredstva od prodaje so namenjena zaposlovanju, usposabljanju ranljivih skupin ljudi in nadaljnjemu razvoju dejavnosti.

Vzpostavljanje alternativnih ekonomskih pobud zahteva poznavanje temeljnih načinov delovanja, ki nam jih vsiljuje dominantni sistem. V zahodnem svetu povzdiguje racionalno mišljenje in ekonomijo predstavljamo kot objektivno vedo, medtem ko imamo družbene sisteme drugih kultur za manj razvite in mistične. Po pregledu glavnih miselnih okvirov tržne ekonomije pa se izkaže, da celotno delovanje kapitalizma temelji na mitih in fikciji, ki se od vzpona klasične ekonomije predstavljajo kot objektivna dejstva. Zato v nadaljevanju prikazujem tudi nekatere temeljne utvare kapitalizma.

Metodologija

Več kot štirinajstletna vključenost v eno izmed nevladnih organizacij, ki delujejo na področju brezdomstva – društvo Kralji ulice, mi je omogočala razvijanje vsakodnevnih in tudi dolgotrajnih odnosov z ljudmi, ki imajo neposredno izkušnjo revščine in brezdomstva. Ti so ključno oblikovali in dopolnili tako moja teoretska spoznanja kot osebna razmišljanja. Izkušnje, ki sem jih pridobila pri delu v društvu, so širši okvir in zaznamujejo mojo lastno umestitev v raziskovanje obravnavanega področja; specifično podlago za pričujoče delo pa tvori neposredna vključenost v vzpostavljanje, vodenje in raziskovalno spremljanje skupnostne pobude »Posredovalnice rabljenih predmetov 'Stara roba, nova raba'«. Intenzivno raziskovalno spremljanje je potekalo zlasti prvo leto vzpostavljanja projekta, leta 2010. Pisala sem terenski dnevnik, kamor sem beležila sam proces dela in doživljanje

vseh vključenih na skupinski in individualni ravni. Beležila sem občutke, ki so jih z menoj podelili udeleženi, občasno tudi svoje, in dognanja, do katerih sem prišla z metodo opazovanja z neposredno udeležbo. Celotno obdobje raziskovanja sem imela ves čas pri sebi beležko, da sem lahko sproti, že med samim delovnim procesom, zapisovala pomembne informacije, ob večerih pa sem navadno v dnevnik zapisovala še refleksije ter vprašanja, ki so se mi odpirala ob našem delovanju. Poleg uporabe etnografske metode terenskega dela sem v praksi ves čas spoznavala tudi socialno-pedagoške koncepte in metode dela ter socialno-varstveno področje.

Za eno glavnih metodoloških vodil raziskovalnega dela sem si postavila nenehno preverjanje, kako se udeleženci skozi posredovalnico in njeno dejavnost vključujejo in razvijajo sistem menjave s širšo skupnostjo in kateri so tisti dejavniki, ki zgolj utrjujejo njihov družbeni položaj socialno izključenih.

Pri sodelovanju z obrobniimi skupinami, kot so ljudje z izkušnjo brezdomstva, se vzpostavljajo še intenzivnejši odnosi; gre za osebe, ki se zaradi preteklih težkih življenjskih izkušenj hitro počutijo ogrožene in so pogosto tudi bolj nezaupljive. Obenem lahko glede na dosedanje izkušnje rečem, da so njihove pobude velikokrat inovativne, entuziazem in, vsaj pri nekaterih, tudi pripravljenost za poskušanje novih, še neutečenih poti zunaj okvirov prevladujoče miselnosti je večja. Linija, na kateri obravnavana in njej sorodne skupnosti gradijo svojo avtonomijo in se sočasno soočajo z ovirami kapitalizma, je dvojna: na ravni posameznih elementov v njihovem sistemu in na ravni njihovega delovanja navzven.

Pri tem naj poudarim naslednje: ko sem delala primerjavo delovanja skupnostne ekonomije z delovanjem kapitalizma, se nisem osredinjala na posamezne raznolike prakse v dominantnem sistemu, temveč na kapitalizem v njegovi najbolj radikalni podobi s prevladujočimi silnicami, ki težijo k splošnemu poglobljenju ljudi in zavrljivosti stvari.

Temeljne utvare in miti kapitalizma

V nadaljevanju prikazujem nekatere temeljne utvare in mite kapitalizma, ki jih v sodobnosti sprejemamo kot samoumevne in jih vse premalokrat obravnavamo. Sočasno na primeru zadruga Stara roba, nova raba analiziram, kateri so tisti mehanizmi skupnostne ekonomije, s katerimi se je dominantnim načinom delovanja mogoče zoperstaviti.

Naj začnem z enim osnovnih mitov kapitalistične tržne ekonomije: delovanje nevidne roke trga. Trg naj bi bil samoregulirajoči se sistem, v katerem vrsto in obseg proizvodnje, cene in ekonomske odločitve determinirajo preskrba, povpraševanje, svobodni odnosi med proizvajalci, prodajalci in kupci ter prosta tekmovalnost (Dupré v Rus, 2010: 43). A kot je zapisal David Graeber (2014), trgi niso realni:

Gre za matematične modele, ki jih ustvarja zamisel o samozadostnem svetu, v katerem vsakogar žene enaka motivacija in kjer je vsakdo enako poučen in se do enake mere ukvarja s preračunljivim izmenjavanjem, ki naj bi mu prineslo koristi. Ekonomisti se zavedajo, da je dejanskost vselej bolj zamotana; a zavedajo se tudi, da ne moreš dobiti matematičnega modela, če sveta najprej ne ujameš v karikaturu. S tem ni nič narobe. Problem nastane, ko so nekateri (in pogosto gre za taiste ekonomiste) po zaslugi tega zmožni oznaniti, da bo zagotovo kaznovan vsak, ki se ne meni za diktat trga – oziroma, da prav zato, ker živimo v tržnem sistemu, vse (z izjemo državnega vmešavanja) temelji na načelih pravičnosti, da je naš ekonomski sistem eno samo velikansko omrežje recipročnih razmerij, v katerem se navsezadnje vsi računi izravnajo in vsi dolgovi poplačajo. (Graeber, 2014: 163)

V resnici je nepravičnost vgrajena že v samo bistvo kapitalističnega trga. Čeprav prevladujoča ideologija predvideva pri udeleževanju v tržni menjavi enakopravnost vseh, gre v ozadju še vedno za »osnovno razlikovanje v politični in ekonomski moči med kapitalisti in delavci« (Wolf, 2010: 389).

Z nepravilno naravo kapitalističnega trga se je mogoče soočati na dveh ravneh. Prva raven so mehanizmi, ki jih v tem prispevku obravnavana skupnost uporablja za delovanje navzven in vzpostavljanje odnosa s širšim družbenim okoljem, druga pa način graditve te skupnosti navznoter. Pri zadnjem gre za določeno vrsto upravljanja, ki omogoča čim boljše vključevanje vseh sodelujočih. Eden od modelov, ki seveda ni nov, a se intenzivno obuja, je model združnega delovanja, ki ga razvijamo tudi v okviru posredovalnice rabljenih predmetov. Njegovo bistvo je, da so zaposleni obenem tudi lastniki, upravljavci podjetja in vključeni v vse pomembne odločitve. Ravno tako so zaposleni (med katerimi v našem primeru prevladujejo ljudje z izkušnjo brezdomstva) tudi formalni soustanovitelji zadruga z vsemi pravicami in obveznostmi, ki jih to prinaša. Model se je izkazal za učinkovitega tako zaradi močnejšega občutka pripadnosti skupni ideji kot zaradi večje stopnje odgovornosti in posledično prispevka vseh sodelujočih. Že od začetka je bil temelj vzpostavljanja skupnosti to, da so posamezni člani in članice delovali kot kolektiv na podlagi določenega skupnega zanimanja in občutka pripadnosti. Kropotkin (1924) je pripadnost skupnosti označil kot temeljno pravilo družbenega življenja, povezoval pa ga je že z organizacijo »plemenskega« življenja. Poudaril je sposobnost posameznikov, da identificirajo svoje osebno življenje z življenjem skupnosti, kar je načelo, ki mu lahko sledimo v zgodovini razvoja človeške vrste. Pripadnost skupnosti vpliva na človekove zmožnosti postavljanja prioritet skupnosti pred svoje lastne prioritete in na njegovo oblikovanje identitete.

Druga raven, ki v našem primeru na mikroravni pripomore k spreminjanju razmerij moči na kapitalističnem trgu, je delovanje posredovalnice navzven. Kot je že bilo omenjeno, je temeljna ideja akumuliranje dobrin na podlagi darovanja in njihove ponovne distribucije pod pogoji in na podlagi moralno-ekonomskega modela, ki ga oblikujemo sami. Z usmerjanjem toka dobrin tako zadruga kot posa-

mezniki pridobivamo na družbeni moči in avtonomiji ter pripomoremo k temu, da dobrine krožijo od tistih, ki jih ne potrebujejo, tja, kjer so potrebne, zaželeno. Prav tako zanimiv je še en vidik podarjenih stvari, ki pripomore h krepitvi družbene moči. Dobljene dobrine samo posredujemo (oz. jih včasih, čeprav redko, tudi obdržimo in jih imamo v skupnostni rabi) in jih ne proizvajamo. To pomeni, da vire pridobimo brez časovnih ali denarnih vložkov in brez proizvodnih sredstev. Seveda pa nas k njihovi »pravilni« uporabi zavezujejo nenapisani družbeni dogovori in pričakovanja. Gre za skupnostno lastnino, ki pa jo zbira in nato »razdaja« zadruga. Tako se v temelju prevrednoti tudi vloga vključenih brezdomnih ljudi: iz pasivnih prejemnikov pomoči se spremenijo v aktivne upravljavce skupnostnih dobrin, ki delajo nekaj dobrega tako zase kot za družbo.

Stopnja vpetosti ekonomije v družbeno življenje

Naslednja temeljna značilnost kapitalizma se nanaša na stopnjo vpetosti ekonomije v družbeno življenje. Pojem »vpetosti« (*embeddedness*) je vpeljal Karl Polanyi (2008), ko je raziskoval predtržne in tržne ekonomije v Angliji in pokazal, da je do temeljne spremembe v načinu delovanja in dojemanja gospodarstva prišlo v 19. stoletju. Dotlej je bilo gospodarstvo vedno vpeto v družbo, v kapitalizmu pa se začne razumevati kot ločena sfera. Četudi so akademski krogi, zlasti v 19. stoletju, še tako vztrajno dokazovali nasprotno, zaslužek in dobiček od menjave nista nikoli prej imela pomembne vloge v gospodarstvu človeštva (Polanyi, 2008: 101). Institucija trga je bila sicer znana že v pozni kameni dobi, a je bila njena vloga zgolj obrobna. Polanyi sicer ne zatruje, da se je z nastankom kapitalizma ekonomiji uspelo izviti iz družbenih razmerij in prevzeti prevlado. Izključeno, povsem samoregulacijsko tržno gospodarstvo, bi bilo utopičen projekt, ki bi razkrojil človeško in naravno substanco družbe, zapiše Block (2008: 27, 28) v uvodu Polanyjevega dela. Vendar pa Polanyi (2008: 136) poudarja, da je bila vse do nastanka kapitalizma ekonomska ureditev zgolj v funkciji družbene. Družba 19. stoletja, v kateri je bila gospodarska dejavnost ločena in pripisana izrazito ekonomskim motivom, pa naj bi bila zgodovinsko nekaj povsem enkratnega.

Tržno delovanje mora biti torej, da ne postane za socialne vezi in okolje rušilno, dobro vpeto v druge dejavnosti in mora ostati v funkciji družbenih ciljev. Pri tem so na voljo mehanizmi skupnostne ekonomije, ki zagotavljajo, da se tudi monetarna menjava usmeri v skupnost ali, povedano drugače, da se denar porabi v skladu s primarnimi cilji ustanovitve subjekta takšne ekonomije, ki ostane dobro vpet v celoten mikrosistem menjave. Pri zadrugi gre za socialne in okoljevarstvene cilje.

Če gledamo z gospodarskega stališča, lahko tudi pobude skupnostne ekonomije ustvarjajo visoko raven dobička. Njihovo delovanje v veliki meri ustvarja dodano vrednost, ki pa je netržna, saj proizvaja javne dobrine. Tako dobiček, materialen ali nematerialen, pripada celotni skupnosti.

Nihče si posamično ne more prisvojiti njenih učinkov [učinkov dodane vrednosti], kar pomeni, da je celo zelo produktivna, če njeno produktivnost merimo dovolj široko, da zajamemo tudi ugodne stranske učinke, ki so pri kriteriju gospodarske učinkovitosti povsem zanemarjeni. (Radej, 2010: 43)

Polanyi je raziskoval ključne momente, ko se je ekonomija začela izvijati iz družbenih razmerij. Opozoril je na veliko »laž« in nevarnost, ki se skriva v temelju kapitalizma. Gre za poblagovljenje elementov, ki v resnici niso blago, a so ključni v proizvodnih procesih: človeško delo, zemlja in denar. Imenoval jih je »fiktivno blago« (Polanyi, 2008: 138), saj po empirični definiciji blaga niso blago. Delo je le drugo ime za človekovo dejavnost, ki spada k življenju samemu, zemlja je drugo ime za naravo, denar pa je le simbol kupne moči, ki nastane z mehanizmom bančništva ali državnih financ (ibid.: 137). Trgi pa so nastali, kot opisuje Polanyi (ibid.: 138), prav na podlagi te fikcije izenačitve fiktivnega in stvarnega blaga.

Z razrinkavanjem fikcije o blagu je avtor med drugim opozoril na težnjo kapitalizma po čim širšem poblagovljenju vseh družbenih in tudi naravnih elementov ter ljudi. V naslednjih poglavjih me podrobneje zanima predvsem, kakšen odnos se v okviru kapitalizma oblikuje do ljudi in do stvari in s katerimi mehanizmi skupnostne ekonomije se je mogoče zoperstavljati vsesplošnemu poblagovljenju.

Poblagovljenje

Odnos do stvari

Biografija obojih, stvari in ljudi v različnih družbah, je element družbenega sistema in kolektivnega razumevanja, na katerem je le-ta utemeljen. Tako družbe oba svetova, svet stvari in svet ljudi, konstituirajo hkrati in na enak način (Kopytoff, 1986: 90). Podobno je o medsebojnem sooblikovanju ljudi in stvari razlagal tudi Hudales (2009: 6):

Ekonomske zgodovinarji in politični filozofi od Marxa do Derridaja so že zdavnaj pokazali, /.../ kako družbena narava materialnega sveta ustvarja vseprežemajoče vzorce moči in odvisnosti. Teoretiki materialne kulture pa so celo sklenili, da ljudje v manjši meri naredijo predmete, kot sami predmeti naredijo ljudi.

Pri odnosu do ljudi in odnosu do stvari v določenih ekonomskih sistemih je torej mogoče najti analogije. V okviru tržnega sistema se stvarjem pripisujejo določene lastnosti zato, da sam sistem menjave sploh deluje. Danes je prisotna močna težnja dojemanja sveta stvari kot inertnega in nemega, postavljenega v gibanje in navdihnjenega samo s pomočjo oseb. V številnih zgodovinskih družbah stvari niso

bile tako ločene od človeške sposobnosti delovanja in komuniciranja, ta pogled pa še ni povsem izginil niti v razmerah zahodnega industrijskega kapitalizma, o čemer priča Marxova diskusija o »blagovnem fetišizmu« (v Appadurai, 1986: 4). Četudi je mišljenje zahodnih družb pogojeno z racionaliziranim vidikom, da stvari nimajo nikakršnega pomena, razen tistega znotraj človeških transakcij, motivacij itn., se z vidika antropološkega raziskovanja pojavi problem, da taka »resničnost« ne osvetljuje konkretnega, historičnega kroženja stvari. Zato moramo, kot je trdil Appadurai (ibid.: 5), slediti stvarem samim, saj so njihovi pomeni vneseni v njihovo obliko, uporabo, v njihove poti. Tudi če s teoretičnega vidika človeški akterji, akterke prispevajo stvarjem pomen, so z metodološkega vidika stvari v gibanju tiste, ki osvetljujejo človeški in družbeni kontekst.

Med prebiranjem antropološke literature o družbenem življenju stvari naletimo na pomembno trditev, in sicer, da so stvari raziskovalno zanimive predvsem z vidika njihove blagovne faze (Myers, 2001: 3), ki pa je le ena od stopenj družbenega življenja stvari. Antropologi, ki so stvari obravnavali na ta način, so se približali ekonomskemu pogledu. Začeli so poudarjati materialnost stvari v menjavi, ne pa njihove družbene funkcije v recipročnosti ali njihovega čisto simbolnega pomena (ibid: 3). Osredinjenost na stvari kot »blago« le z ekonomskega vidika zoži območje raziskovanja družbenega življenja stvari, toda v antropološkem raziskovanju so nujni širši pogledi na pojmovanje blaga. Toda v čem sestoji družbenost stvari v kontekstu blagovne menjave? Po Marxu je blago proizvod, namenjen predvsem za menjavo; tako se proizvodi po definiciji pojavljajo v institucionalnih, psiholoških in ekonomskih razmerah kapitalizma. Marxova analiza blaga je bila med poglavitnimi izhodišči njegove kritike meščanske politične ekonomije, po njem je poblagovljenje eden najpomembnejših dejavnikov delovanja kapitalističnega tržnega sistema (v Appadurai, 1986: 6).

Po ohlapnejši definiciji je blago dobrina, namenjena menjavi ne glede na njeno obliko. Appadurai (1986) pa je skozi kritiko marksističnega razumevanja blaga predlagal drugačno razlago. Zanj so blago stvari z določeno vrsto družbenega potenciala, ki jih razločuje od »proizvodov«, »predmetov«, »dobrin«, »artefaktov« in drugih stvari (ibid.: 6). Za moderno kapitalistično družbo lahko z gotovostjo trdimo, da obstaja večja verjetnost za več stvari, da bodo v svojih biografijah izkusile blagovno fazo (ibid.: 15–16).

Marx je postavil tudi temelj za veliko širšo, bolj medkulturno in zgodovinsko uporabno definicijo pojma blago. Njegova zgodnja formulacija, ki se ne nanaša samo na proizvajanje izdelkov, ampak tudi blaga, poudarja, da mora človek proizvesti družbeno uporabno vrednost. Blago je opredelil kot »zunanjí predmet, stvar, ki s svojimi lastnostmi zadovoljuje kakršnokoli človeško potrebo« (Marx, 1961: 43). Vendar tisti, ki s svojim proizvodom zadovoljuje le lastne potrebe, še ne ustvarja blaga: »Da bi produciral blago, mora producirati ne samo uporabno vrednost, ampak uporabno vrednost za druge, družbeno uporabno vrednost.« (ibid.: 50) Proizvod postane blago šele z menjavo, ki je potrebna za proizvajanje družbene

uporabne vrednosti: »Da bi proizvod postal blago, ga je treba z menjavo prenesti na koga drugega, ki mu služi kot uporabna vrednost.« (ibid.) Zgodnja Marxova definicija blaga je torej poudarjala potencial dobrin za graditev medčloveških odnosov. Vendar je Appadurai (1986) poudaril, da blagovni vidik osvetljuje še nekatere druge razsežnosti v antropološkem raziskovanju menjave. Pomembno je še enkrat poudariti, da je blago le ena od stopenj v družbenem življenju stvari, poblagovljenje pa je proces, ki se dogaja v različnih družbenih sistemih. Antropologija predlaga razširjen pogled na blago v luči njegove kulturno-ekonomske funkcije.

Antropološki pogled na blago sicer odgrinja ozadje družbenih razmerij, tj. povezovanja ljudi in stvari v našem sistemu menjave, vendar se termin blago še vedno nanaša predvsem na ekonomski kontekst menjave. Za razumevanje sistema menjave v obravnavani zadrugi pa moramo prepoznati, kdaj in kako se lahko stvari pojavljajo v fazi daru. Dejstvo menjave je obravnavano kot tisti dejavnik, zaradi katerega neka stvar postane blago. Vendar menjava sama po sebi ne naredi stvari nujno za »blago«. Kot lahko sklepam, menjava torej ne pomeni nujno poblagovljenja, temveč lahko omogoči fazo daru v družbenem življenju stvari in nasprotno, faza daru v družbenem življenju stvari spodbuja in omogoča določeno obliko menjave. Za pričujoči prispevek je pomembno poudariti, da fazo daru v Maussovem (1996[1924]) pomenu prepoznavam kot fazo, pri kateri družbene funkcije stvari prevladajo nad njihovimi ekonomskimi funkcijami. Gre za vrednost, za katero bi lahko rekli, da presega golo ekonomsko vrednost in napeljuje na razmišljanje o tem, kako se spreminja odnos do dobrin znotraj zadružnega delovanja in kako se ta razlikuje od odnosa do blaga v kapitalizmu. V našem primeru: Kakšen je družbeni potencial dobrin za vključevanje ljudi v skupnost? Na tem mestu opozarjam tudi na uporabo pojma dobrine namesto pojma blago, saj želim s tem pokazati na njihovo delovanje za skupnostno »dobro«.

Glede na to, da je postala potrošnja tako močan element zahodnih kapitalističnih družb, nekateri avtorji in avtorice raziskujejo človekovo umeščenost v družbi predvsem s tega vidika. Zygmunt Bauman je tako zapisal, da lahko revščino in njeno doživljanje obravnavamo predvsem z vidika potrošniške vključenosti: »Ena stvar je biti reven v družbi proizvajalcev in univerzalne zaposlenosti; druga stvar je biti reven v družbi potrošnje, v kateri so življenjski projekti zgrajeni okrog potrošniške izbire in ne dela, poklicnih veščin in zaposlitev.« (Bauman, 2005: 1) Avtor je hkrati poudaril, da se je stanje revščine pomensko včasih nanašalo predvsem na stanje brezposelnosti, danes pa gradi svoj pomen predvsem na stiski »nezmožnega« potrošnika, kar vzpostavlja opazno razliko pri samem doživljanju življenja v revščini.

Mary Douglas in Baron Isherwood (1996), antropologinja in ekonomist, sta v skupni raziskavi opozarjala na vlogo dobrin kot ustvarjalnik in vzdrževalnik družbenih razmerij. V ekonomiji velja predpostavka, da je želja po stvareh individualna psihološka potreba. V antropologiji pa velja – če ni prilagojena ekonomskemu

refleksivnemu okviru –, da so stvari namenjene predajanju, dajanju ali izpolnjevanju družbenih zavez. Ko rečemo, da je potrošnja namenjena drugim ljudem, obrnemo celoten predmet raziskovanja na glavo. Potrošnja ni način obnašanja, ki bi bil dodan, ko so družbeni vzorci že utrjeni. Je del načina življenja. Omenjena raziskava ponuja vpogled v potrošnjo kot sklop ritualov in opozarja na pomen opazovanja toka stvari, vpetega v oblikovanje družbe.

Če pogledamo, kako se vzpostavlja potrošnja v posredovalnici Stara roba, nova raba, ugotovimo, da gre pri nakupovanju rabljenih stvari za prevrednotenje samega dejanja potrošnje, ki se spremeni v akt solidarnosti oziroma »dajanja« v širšem družbenem pomenu. Spreminja se torej sama kultura potrošnje: z nakupom v posredovalnici ljudje prispevajo tako k varstvu okolja kot tudi k polnomočenju¹ (Gregorčič, 2011: 10) marginaliziranih ljudi, ustvarjajo se družbene razmere za solidarnostno delovanje.

Drugi pomembni vidik odnosa do stvari v posredovalnici se kaže skozi način njihovega pridobivanja. Vse stvari so podarjene. Pri tem podarjanja ne moremo enačiti z dobrotinstvo, saj gre za vzpostavljanje določenega odnosa menjave. Ljudje stvari podarjajo posredovalnici z jasnim namenom, in sicer pričakujejo, da bodo porabljene za zastavljene skupnostne cilje. Medsebojne vezi, ki se vzpostavljajo z dejavnostjo zbiranja rabljenih predmetov, ne temeljijo na tržni menjavi, saj ljudje, ki se vključujejo kot darovalci in darovalke, v zameno ne pričakujejo denarnega povračila.

Z darovanjem stvari v posredovalnico se vzpostavlja določena vez. Odpoved lastništvu nad stvarmi je v tem kontekstu izražanje solidarnosti, za prejemnike stvari pa pomeni zavezo, da bodo predmeti uporabljeni v skladu z zastavljenimi cilji (okoljevarstvenimi, socialnimi). Lastnina je v sistemu menjave v posredovalnici zavezana najrazličnejšim načelom, ki so v tržni ekonomiji skrbno ločena drugo od drugega. Je hkrati lastnina in posest, kavcija in sposojena stvar, prodana in kupljena stvar, pa obenem še deponirana, zaupana v hrambo in v nadaljnjo rabo: dobili ste jo samo pod pogojem, da jo boste uporabljali za drugega ali dali naprej tretjemu. Ljudje torej pričakujejo, da bomo njihove stvari dali naprej drugim ljudem, ki jih potrebujejo, npr. brezdomnim, ali pa jih bomo prodali in sredstva namenili projektu (zaposlovanju itn.). Njihova nadaljnja pričakovanja se denimo dobro kažejo v dejstvu, da tudi naknadno večkrat preverjajo, kaj se je dogajalo z njihovimi podarjenimi stvarmi, ali so nam prišle prav, ali smo jih dovolj visoko ocenili, ali so se že prodale in tako naprej.

¹ Izraz polnomočenje je v svojem delu *Potencia* uvedla Marta Gregorčič. Gre za angleški *empowerment*, ki ga sicer v slovenščini prevajajo kot opolnomočenje. Pri nas so ga do nedavnega uporabljali zlasti v pravnem diskurzu kot sopomenko za pooblaščenje. Zdaj ga uporabljajo tudi civilnodružbene pobude in nevladni sektor. Avtorica uvaja nov termin polnomočenje, ker ga želi ločiti od danes prevladujočega opolnomočenja, ki ga razume pokroviteljsko in zato še vedno kot »pripustitev« ali »odobritev«, kot pomoč nemočnim, da bi se okrepili, in ne kot sredstvo za spodbujanje uporov, bojev, osvobajanj in procesov samookrepitev.

V razmerjih blagovne menjave kapitalističnega trga ljudje razmišljajo o stvareh kot »abstraktnih snopih koristi in vrednosti, ki niso unikatni« (Carrier, 1991: 126). So nadomestljivi, zmožni nadomestiti ali biti nadomeščeni z drugim predmetom: »To je ne nazadnje cilj množične produkcije in temelj oglaševanja proizvodov in nakupovalnih katalogov.« (Carrier, 1991: 126) V združnem sistemu menjave pa se identiteta in družbeno življenje stvari konstruirata v kontekstu njihove nenadomestljivosti in nezavrgljivosti oziroma v kontekstu ponovne uporabe. V nasprotju s tako imenovano družbo potrošnje, ki z množično proizvodnjo ustvarja hitro zamenljive stvari, podrejene uniformiranosti trga, se v posredovalnici razvija kontekst s poudarkom na dodani vrednosti rabljenih stvari. Dejavnost posredovalnice oblikuje določen potek družbenega življenja stvari. Iz faze daru prestopijo v blagovno fazo, to pa je obenem tudi faza, ki omogoča vzpostavljanje nadaljnjih odnosov menjave s širšo skupnostjo. Gledano iz perspektive celotnega sistema menjave in ne le njegovega tržnega dela se del stvari, ki nam jih podarijo podporniki, tudi odteguje menjavi. Tak primer je denimo rabljen kombi, ki nam ga je podarila ena od podpornic projekta. Nismo ga namenili prodaji, temveč ga uporabljamo pri delovanju društva, včasih pa ga posodimo tudi drugim organizacijam. Gre za t. i. koncept *share economy*, ki se nanaša na skupno rabo dobrin. S tem in sorodnimi primeri (upo)rabe se približamo konceptu »neodtujive posesti«, ki ga je razdelala Annette Weiner (1992).

Stvari, ki bi bile sicer zavržene ali neuporabljene, v posredovalnici zamenjajo lastnika, ponovno dobijo nov namen, uporabnost in si tako podaljšujejo svoje družbeno življenje. Webb Keane (2001) govori o »minljivosti« nasproti »stalnosti« objektov. Weiner v intervjuju (v Myers, 2001: 269–313) govori o tem, da imajo stvari »stalnost energije«. To je tisto, kar jim omogoča, da krožijo in postanejo druga stvar. Nekaj železnega je lahko predelano in ima novo življenje. To lahko velja tudi za stvari, ki jih posredujemo v zadrugi. Ohranjajo svojo »stalnost energije«, nadaljujejo svoje družbeno življenje v isti obliki kot prej ali pa so predelane, prenovljene, očiščene ...

Še ena pomembna družbena vloga dobrin v okviru združnega delovanja je, da se z njihovo cenovno dostopnostjo do določene mere blaži razlika med družbenimi razredi in vzpostavlja oblika upora proti prevladujočim potrošniškim vzorcem. Poveča se torej možnost za dostop do stvari, ki so potrebne za vsakodnevno življenje v naši družbi.

Odnos do ljudi

Kot je že bilo omenjeno, je mogoče najti vzporednice v načinu konstruiranja ljudi in stvari v določenem ekonomskem sistemu. Zahodna misel naj bi bila sicer usmerjena k razlikovalni obravnavi sveta stvari in sveta ljudi. Fizični predmeti so naravni svet blaga, na drugo stran pa umeščamo ljudi, ki so naravni svet individualizacije in singularizacije. Ta konceptualna dvojnost med individualiziranimi

osebami in poblagovljenimi stvarmi je, kot je trdil Kopytoff (1986: 84), sodobna in kulturno gledano izjema; čeprav je intelektualno zakoreninjena v klasični antiki in krščanstvu, je konceptualna razlika med svetom ljudi in svetom stvari na zahodu postala kulturno aksiomatska šele sredi 20. stoletja (ibid.). Najbolj izstopajoče zanikanje opisanega načela v praksi je suženjstvo, zato je vprašanje, ki se zastavlja ob tem, do kakšne mere se takšna zamejitev uveljavlja predvsem na teoretski in pravni ravni in kakšno je dejansko stanje v kapitalizmu.

Ljudje so bili v zgodovini in v različnih družbenih okoljih vedno znova poblagovljeni. Tudi v sodobnosti je najbolj očiten primer celostnega poblagovljenja človeka novodobno suženjstvo, npr. trgovina z ljudmi, ki se v položaju begunstva in razmerah migracij krepi. Graeber (2014) se sprašuje, kako se je to lahko zgodilo, kje se je zalomilo. Ljudje so postali predmet menjave – najprej ženske, ko so bile (pro)dane v zakon, potem ljudje, zajeti v vojnah. Kar so imele ta razmerja skupnega, je bilo nasilje. Samo z nasiljem se lahko ljudi iztrga iz tistih kompleksnih mrež razmerij z drugimi (prijateljskih, družinskih, delovnih ...), ki jih delajo edinstvene. Graeber opisuje, da smo postali družba dolga tudi zaradi zasužnjevanja in spopadanja. Suženjstvo, vsaj v ZDA, je bilo resda formalnopravno odpravljeno, toda ideja, da lahko človeku (vsaj deloma) odtujiš svobodo, je ostala (ibid.: 229–236). O tem pričajo primeri sodobnih delovnih razmerij, v katerih ravno tako delujejo mehanizmi poblagovljenja ljudi. V sami naravi kapitalizma je sicer, da ustvarja idejo navidezno svobodnega odločanja, medtem ko mehanizmi »prisile« delujejo subtilno in so dobro prikriti. Tako je velikokrat že v sam poklic vpisano popolno poblagovljenje dela, s tem pa je delavec, delavka na voljo v skladu s pogodbenim razmerjem. Razmere se zaostrujejo z mehanizmi uničevanja solidarnosti, socialne varnosti, pridobljenih delavskih pravic, fleksibilizacije zaposlitev, prekarizacije in drugih izkoriščevalskih oblik dela v tržnem gospodarstvu. Delavci in delavke sicer lahko formalno sami pristajajo na pogoje dela in jih včasih lahko tudi delno sooblikujejo. Obenem pa je takšno samoodločanje in svobodno pogodbeno razmerje fikcija, saj morajo privoliti v obstoječe pogoje dela ali pa ostanejo brez plačila oziroma sredstev za preživljanje. Odgovor lastnikov kapitala, da lahko gredo drugam, če ne privolijo v delovne pogoje, dobro izpričuje logiko, po kateri deluje sodobni trg dela. Logiko, po kateri je vsakdo nadomestljiv in vključen v procese poblagovljenja.

Način delovanja družbe je najočitneje razviden na njenih robovih, ker se družbeni problemi z vso ostrino izkristalizirajo med najbolj odrinjeno populacijo. Revščina je v sodobnem kapitalističnem sistemu ena najhujših oblik izključenosti. Revni danes zaradi spremenjenih produkcijskih pogojev in visoke mobilnosti kapitala niso več »rezervna armada delovne sile«: »Obstaja prepričanje, da so revni irelevantni za globalno ekonomijo. Niso samo nevidni, ampak se tudi njihovega dela ne smatra več za nujnega.« (Susser, 1996: 412) Tako tudi ni ekonomskega smisla, da bi ohranjali dobro kondicijo oziroma pripravljenost za zaposlitev. Nekateri avtorji (Balibar, 2002: 445) revščino tematizirajo kot skrajno obliko nasilja, ki je inherentna družbenim pogojem globalnega kapitalizma. Gre za »avtomatično«

ustvarjanje izključenih in pogrešljivih ljudi, od nezaposlenih do brezdomnih, ki se prepuščajo usodi. V najbolj zaostrenih oblikah tržnega sistema so ljudje determinirani kot zamenljivi ter nadomestljivi. Kapitalizem v svojem najbolj radikalnem pomenu torej »proizvaja« hitro zavrgljive stvari in »zavrgljive« ljudi.

Zanima nas torej, kako se je mogoče vsesplošnemu poblagovljenju zoperstavljati. Na mikroravni obravnavane zadružne skupnosti sproti razvijamo in evalviramo v nadaljevanju analizirane mehanizme polnomočenja in upora.

Delovanje posredovalnice je deloma usmerjeno v oblikovanje formalnega zaposlitvenega področja, usposabljanje za delo na drugih področjih, razvijanje veščin, ki lahko pripomorejo tudi k lažjemu poznejšemu prehodu v zaposlitev na trgu dela. Druga raven delovanja posredovalnice pa je odpiranje prostora za druženje, povezovanje ljudi z različnimi socialnimi ozadji. Zadruga (še) ne more zagotavljati večjega števila zaposlitev, medtem ko ima sama dejavnost – ukvarjanje z rabljenimi stvarmi potencial povezovanja večjega števila ljudi na različnih ravneh. Tako brezdomnim kot tudi »udomljenim« ljudem se s sodelovanjem pri projektu odpirajo možnosti za spoznavanje novih dejavnosti, načinov razmišljanja, doživljanja sveta in vsakdanjega življenja, kar je tudi podlaga za raziskovanje, redefiniranje ali razvijanje njihovih identitet. Z vidika brezdomnih ljudi je pomembno, da si tako pridobijo simbolni prostor, v katerem si lahko gradijo drugačno podobo, kot je podoba oziroma vloga, ki jim jo pripisuje dominantna družba.

Fraser (v Harter in dr., 2004: 411) je v svoji artikulaciji »alternativne kontraceptivnosti« predlagal, naj se marginalizirane skupine organizirajo za preživetje, ker so njihove identitete in interesi znotraj dominantnega diskurza in strukture marginalizirani in/ali izkrivljeni. Posredovalnica je tako namenjena omogočanju varnega prostora za brezdomne ljudi, kjer lahko na enakovredni ravni razvijajo odnose z ljudmi zunaj brezdomske socialne mreže, krepijo strategije za komunikacijo s prevladujočo kulturo, razvijajo znanje, veščine, samozaupanje, vire za večjo neodvisnost. Omogočanje tovrstnega prostora je lahko ključnega pomena za prekinitve brezdomnega načina življenja, ki lahko na človeka vpliva na načine, ki jih ljudje brez te izkušnje le stežka razumemo.

Sistem menjave, ki se oblikuje v zadrugi, na neformalen način povezuje stvari in ljudi v zavezujoča, osebna in dolgotrajna razmerja. Tudi pri tržnih transakcijah v posredovalnici ugotavljam, da gre v večini primerov za osebna in dolgotrajna razmerja, kar je v nasprotju s siceršnjimi tržnimi odnosi, kjer naj bi bila razmerja menjave čim bolj nezavezujoča in brez trajnejših obligacij. Kot je pokazala naša raziskava (Jurančič Šribar in Cerar, 2011: 56–59), je med kupci in kupkami v posredovalnici velik del stalnih strank. Intervjuvani so na vprašanje, zakaj se odločijo za obiskovanje posredovalnice, odgovorili, da zaradi pestre, zanimive ponudbe, ugodnih cen in podpore projektu. Poudarili so tudi dobro vzdušje in prijaznost prodajalk in prodajalcev. Poleg navedenega so med vzroki za redno obiskovanje posredovalnice tudi poslovni in preživetveni razlogi. Razvoj dejavnosti z rabljenimi stvarmi je spontano pomenil tudi povezovanje z bogatim svetom starinarstva,

zbirateljstva z vsemi socialnimi odnosi in mrežami, ki spadajo zraven. Velik del rednih obiskovalcev se poklicno ali amatersko ukvarja s prodajo rabljenih stvari. Gre tako za lastnike, lastnice starinarnic, bukvarn kot tudi za tiste, ki prodajajo stvari na nedeljskem boljšem sejmu. Plattner se je v svojem delu (1989: 211) spraševal, ali dolgotrajne, osebne ekonomske transakcije vplivajo na izgubo denarja in ali zamenjujejo ekonomske cilje za socialno odobravanje, status, moč. Prikazal je, da so dolgotrajna osebna razmerja v določenih okoljih tudi ekonomsko superiorna. Tudi pri ekonomskih razmerjih med strankami, ki se ukvarjajo s prodajo rabljenih predmetov, in med zaposlenimi v posredovalnici gre za dolgotrajna in osebna razmerja, od katerih imata ekonomsko korist obe vpleteni strani.

Med vsemi vključenimi v projekt, zaposlenimi in podporniki, se razvijajo različna razmerja menjave tako na osebni kot na delovni ravni. Poleg rabljenih stvari obiskovalci prinašajo vključenim tudi osebne darove, denimo oblačila, hrano, torej gre za stvari, ki se odtegujejo sferi menjave; vabijo jih na različne družabne dogodke, vzpostavljajo se vezi zunaj delovanja posredovalnice. Obenem se razvijajo tudi »poslovne« zveze, zaposleni pri projektu dobivajo ponudbe za opravljanje plačanega dela drugje (npr. pomoč pri selitvah, pospravljanju ...).

V zadružnem sistemu torej vzpostavljamo specifičen odnos do vključenih. S pomočjo dejavnosti prihaja do spreminjanja identitete odrinjenih skupin, spreminjata se njihova samopercepcija in dojemanje okolja. Ko se začnejo potrjevati v očeh drugih, se jim utrjuje tudi samopodoba in nasprotno, z utrjevanjem samopodobe jih začne drugače obravnavati tudi skupnost. Predvsem pa je treba poudariti, da se identiteta ljudi konstruira v kontekstu njihove nenadomestljivosti. Prav tako je za sodelujoče ključnega pomena možnost oblikovanja identitete, ki preseže identiteto brezdomnega. Z graditvijo dejavnosti posredovalnice razgradijo identiteto pasivnih, družbeno izključenih akterjev in obenem delujejo solidarno do drugih ljudi v materialno deprivilegiranem položaju. Identiteta »nenadomestljivosti« se gradi tako z odnosi v skupnosti kot tudi pri komuniciranju z zunanjim okoljem.

Torej tudi pri sami tržni menjavi v zadrugi ne prihaja do poblagovljenja ljudi. Vzpostavljajo se osebna razmerja, položaj zaposlenih je neodtujljiv in edinstven. Seveda obstajajo tudi v kapitalizmu podjetja in druge organizacije, ki se upirajo poblagovljenju, vendar pa je poblagovljenje ljudi, gledano širše, splošna težnja dominantnega ekonomskega sistema v sferi delovnih in tudi drugih odnosov. Pomembno je prepoznavanje in utrjevanje mehanizmov, ki delujejo proti tej prevladujoči praksi.

Sklep: Med preživetjem in družbenimi spremembami

Ljudje se začnemo z vso ostrino zavedati, da z izkoriščevalskimi delovnimi odnosi »prodajamo« in uničujemo lastno življenje in na marsikaterem delovnem mestu pripomoremo tako k uničevanju narave, katere del smo, kot k razgrajevanju družbenega tkiva. Tisti, ki so zaposleni, so preobremenjeni, ves čas pod pritiskom in velikokrat niti ne zaslužijo za dostojno preživetje. Mnogi so prisiljeni v samostojno podjetništvo in druge oblike samozaposlovanja, ki ustvarjajo revne zaposlene, velika množica brezposelnih pa je potisnjena v životarjenje. Ozaveščanje razmer in medsebojno povezovanje je prvi korak k ustvarjanju bolj »mehkega« družbeno-ekonomskega sistema, številni mehanizmi skupnostne ekonomije so na voljo in že preizkušeni v praksi.

Te alternativne ekonomske pobude v Sloveniji v zadnjih letih opredeljuje tudi Zakon o socialnem podjetništvu, sprejet leta 2011. Vendar pa postaja čedalje bolj očitno, da prevladujoča politika deluje v smeri oženja prostora za njihovo delovanje. Do zdaj njihovih zmožnosti, da se razvijajo avtonomno in v smeri drugačnih sistemov, država ni niti podprla niti prepoznala. Z zakonskimi določitvami glede formalnega delovanja in razpisi, ki se osredinjajo predvsem na njihovo ekonomsko plat, so omejene le na svoj podjetniški del in tako potisnjene v tekmo na obstoječem trgu. Če tovrstne skupnosti sprejmejo logiko kapitalizma in so potisnjene tudi v podrejanje državi, nastane nevarnost, da postanejo le privesek ali korektor nedelujočega ekonomskega sistema. Njihovo delovanje je reducirano na »socialno podjetništvo«, kot ga trenutno obravnava država in kot naj bi se razvijalo po prevladujočih ekonomskih merilih. Taki mikrosistemi ostanejo »robna ekonomija za robne ljudi«.

Pri obravnavanju pobud skupnostne ekonomije se je torej pomembno zavedati, da ne gre za ločene sisteme, ki bi delovali neodvisno od dominantnega sistema ali mimo njega, ampak se soočajo z vsemi vplivi tako na njihovo notranje delovanje kot tudi na njihovo povezovanje z zunanjim svetom. Poleg zunanjih pritiskov po ekonomski uspešnosti in uveljavljanju široko sprejetih družbenih norm nastajajo tudi notranji pritiski tako na ravni odnosov (delitev vlog, dela, način organiziranja, komunikacija ...), kot tudi na ravni doživljanja posameznikov in posameznic. Skupnosti so živ, spreminjajoč se organizem, ljudje v njih pa se srečujemo v vsej svoji ranljivosti. Tako sta za sam razvoj področja skupnostne ekonomije ključna prepoznavanje in krepitev tistih elementov, s katerimi se pobude upirajo sistemskim pritiskom in oblikujejo avtonomno delovanje. Obenem pa je pomembno prepoznati tudi načine, s katerimi se vanje zajeda kapitalizem, saj se jim je le tako mogoče zoperstaviti.

Še kako pomembno je torej opozoriti, da na dani točki ne gre več le za izboljševanje razmer na področju dela in korekcijo obstoječega sistema, temveč za golo preživetje in ohranjanje dostojanstva ob ustvarjanju novega družbeno-ekonom-

skega reda. Pri tem pa nas veže zaveza, da tisti z več viri pripomoremo k polnomočenju najbolj odrinjenih družbenih skupin. Seveda ne zanje, temveč skupaj z njimi za vse nas.

Literatura

- APPADURAI, ARJUN (1986): Introduction. V *The Social Life of Things*, A. Appadurai (ur.), 3–63. Cambridge: Cambridge University Press.
- BALIBAR, ÉTIENNE (2002): *Marxova filozofija*. Ljubljana: Krtina.
- BAUMAN, ZYGMUNT (2005): *Work, Consumerism and the New Poor*. England: Open University Press.
- BLOCK, FRED (2008): Uvod. V *Velika preobrazba: Politični in ekonomski viri našega časa*, K. Polanyi (avtor), 19–45. Ljubljana: Založba I*cf.
- CARRIER, JAMES (1991): Gifts, Commodities, and Social Relations: A Maussian View of Exchange. *Sociological Forum* (1): 119–136.
- DOUGLAS, MARY IN BARON ISHERWOOD (1978/1996): *The World of Goods*. London, New York: Routledge.
- DUMONT, LOUIS (1977): *From Mandeville to Marx: The Genesis and Triumph of Economic Ideology*. Chicago: University of Chicago Press.
- GRAEBER, DAVID (2014): *Dolg: Prvih 5000 let dolžništva*. Ljubljana: Založba I*cf.
- GREGORČIČ, MARTA (2011): *Potencia: Samoživost revolucionarnih bojev*. Ljubljana: Založba I*cf.
- HARTER, LYNN M., AUTUMN EDWARDS, ANDREA MCCLANAHAN, MARK C. HOPSON IN EVELYN CARSON-STERN (2004): Organizing for Survival and Social Change: The Case of Streetwise. *Communication Studies* (2): 407–424.
- HUDALES, JOŽE (2009): Dragi Dedek Mraz, prinesi mi ... *Dnevnik, Objektiv*, 12. december, 4–6.
- KOPYTOFF, IGOR (1986): The Cultural Biography of Things: Commodization as Process. V *The Social Life of Things*, A. Appadurai (ur.), 65–91. Cambridge: Cambridge University Press.
- KROPOTKIN, PETER (1924): *Ethics: Origins and Development*. London: George G. Harrap and Co., LTD.
- MALINOWSKI, BRONISLAW (1984[1922]): *Argonauts of the Western Pacific: An Account of Native Enterprise and Adventure in the Archipelagos of Melanesian New Guinea*. Illinois: Waveland Press.
- MARX, KARL (1961): *Kapital*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- MAUSS, MARCEL (1996[1924]): *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
- MYRES, FRED R. (2001): Introduction. V *The Empire of Things*, F. R. Myers (ur.), 3–6. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- PARRY, JONATHAN IN MAURICE BLOCH (1989): Introduction: Money and the Morality of Exchange. V *Money and the Morality of Exchange*, M. Bloch in J. Parry (ur.), 1–32. Cambridge: Cambridge University Press.
- PLATTNER, STUART (1989): Economic Behavior in Markets. V *Economic Anthropology*, S. Plattner (ur.), 209–221. Stanford: Stanford University Press.

- POLANYI, KARL (2008[1944]): *Velika preobrazba: Politični in ekonomski viri našega časa*. Ljubljana: Založba I*cf.
- RADEJ, BOJAN (2010): Prednostna področja razvoja in izzivi socialne ekonomije v Pomurju. V *Zbornik prispevkov s strokovne tematske konference: Socialno podjetništvo – Izzivi in perspektive*, G. Milošević, Z. Kovač in B. Radej (ur.), 32–47. Murska Sobota: Pribinovina, d. o. o.
- RUS, ANDREJ (2010): *Features of Gift Exchange in Market Economy*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- SUSSER, IDA (1996): The Construction of Poverty and Homelessness in US Cities. *Annual Review of Anthropology* (1): 411–435.
- ŠRIBAR, LUNA J. IN MONIKA CERAR (2011): *Delo na robu: Izkušnje pri razvoju posredovalnice rabljenih predmetov*. Ljubljana: Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice.
- WEBB, KEANE (2001): Money Is No Object: Materiality, Desire, and Modernity in an Indonesian Society. V *The Empire of Things*, F. R. Myers (ur.), 65–90. Santa Fe: School of American Research Press.
- WEINER, ANNETTE (1992): *Inalienable Possessions: The Paradox of Keeping-While-Giving*. Berkeley: University of California Press.
- WOLF, ERIC (2010): *Europe and the People Without History*. California: University of California Press.